

РОЗДІЛ VII. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 316.614-057.87

Вікторія Алексєєва
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена проблемі соціалізації сучасної студентської молоді в познавчальній діяльності. Особлива увага звертається на аналіз формування у студентської молоді мобільності, динамічності та внутрішньої потреби співвіднесення особистих прагнень із інтересами суспільства. Розглянуто системні принципи соціалізації, форми й методи познавчальної діяльності, в основу яких покладається добровільність, вибір напрямів, активність і самодіяльність студентів. Теоретично доведено, що в процесі познавчальної діяльності у студентів формуються особистісні та професійні якості, розвивається соціальна активність, накопичується соціальний досвід.

Ключові слова: соціалізація, студентська молодь, студентський вік, особистість, адаптація, розвиток особистості, студентська група, познавчальна діяльність, види познавчальної діяльності.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві загострюється проблема соціалізації студентської молоді, яка відчуває на собі зміни різних сфер у розвитку України. Успішна соціалізація молодого покоління була актуальною на різних етапах розвитку людства. Зміна соціальних орієнтирів, переоцінка традиційних цінностей призвели до суперечливості й хаотичності в світі молоді, значною частиною якої є студенти. Особлива роль на сьогодні належить політиці як невід'ємній сфері людської діяльності, яка так чи інакше торкається інтересів усіх людей і молоді в тому числі. Питання полягає в тому, наскільки свідомо чи неусвідомлено кожна людина стає суб'єктом соціальних відносин у студентському віці в умовах вищого навчального закладу. Ми вважаємо, що одним із найбільш впливових чинників соціалізації студентської молоді у ВНЗ є познавчальна діяльність, яку визначають як педагогічно доцільну форму організації дозвілля студентів.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз теоретичних джерел показав, що проблеми соціального становлення людини зверталися провідні вчені різних напрямів: А. Бандура, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, Ч. Кулі, Дж. Мід, Р. Парк, Т. Парсонс, Г. Тард. У сучасних дослідженнях філософський та соціологічний аспекти проблеми соціалізації особистості в загальному вигляді розглядаються С. Батеніним, А. Ковальовим, М. Лукашевич, В. Москаленко та ін., психологічний – Б. Ананьєвим, Г. Андреевим, І. Кон та ін. Особливості соціалізації студентської молоді як окремої соціально-демографічної групи досліджувалися в дисертації С. Савченка на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

«Соціалізація студентської молоді в умовах регіонального освітнього простору». Значення позанавчальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах розглядалися в працях С. Воробйової, Н. Грищенко, В. Коваль, В. Лозової, Л. Петриченко, А. Стоян.

Метою статті є аналіз теоретичних засад та здобутків зарубіжних і вітчизняних учених із проблеми соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Загально відомо, що соціалізація – це процес становлення особистості, засвоєння цінностей, норм, установок, зразків поведінки, прийнятих у даному суспільстві. Безумовно, особистість – це людська індивідуальність, яка виступає як суб'єкт пізнання й перетворення світу. Немає сумнівів, що людина стає особистістю в міру засвоєння соціального досвіду в усіх його проявах (способів і засобів виробництва, духовної культури, прийомів чуттєвого пізнання, абстрактного мислення тощо).

У сенсі нашого дослідження важливо звернути увагу на соціологічну складову, яка надасть нам можливість з'ясувати загальне поняття «соціалізація» та виокремити на його основі поняття «соціалізація студентської молоді». Так, зокрема, у філософському словнику соціальних термінів знаходимо таке тлумачення соціалізації: «Соціалізація (від лат. *Socialis* – суспільство) – процес формування людської особистості на основі навчання та виховання. Процес соціалізації історично зумовлений, виявляє себе в тому, що утворюється конкретно-історична особистість конкретного суспільства; його зміст, стадії та механізми соціалізації визначаються соціально-економічними структурами суспільства» [12, 540]. Автор «філософії дії» Дж. Дьюї всю реальність навколо людини ототожнює з «досвідом». Учений вважає, що соціальний досвід не наданий людині споконвічно, а об'єкти пізнання формуються пізнавальними вміннями й зусиллями в ході розв'язання завдань [3]. Словник «Сучасна західна соціологія» визначає соціалізацію як процес засвоєння індивідом протягом його життя соціальних норм і культурних цінностей того суспільства, до якого він належить» [11, 316]. Достатньо поширеними в науковій літературі є концепції західних дослідників процесу соціалізації: Дж. Міда, Ч. Кулі, Т. Парсонса та ін., які в узагальненій формі розглядають соціалізацію індивіда як процес адаптації (пристосування, прилаштування індивіда до нових умов, уходження в них). Зауважимо, що адаптація – це вид взаємодії особистості або соціальної групи із соціальним середовищем, у ході якого узгоджуються вимоги й очікування його учасників. Велике значення мають ідеї соціолога Т. Парсонса, який трактує соціалізацію як сконцентрований у вигляді рольових очікувань процес засвоєння індивідом соціального досвіду [8]. Отже, соціологічний підхід до проблеми соціалізації робить акцент саме на приналежності людини до певної соціальної спільноти, яка віддзеркалюється в ній, впливає на її світогляд, ідеали, цінності, установки та норми поведінки, риси характеру, психологію тощо.

У психологічних концепціях соціалізації наголошується на таких поняттях, як соціальне поводження, механізми соціального становлення особистості, етапи соціалізації тощо. Психологія приділяє особливу увагу внутрішнім процесам психіки людини, а також чинникам, що мають вплив на неї. Такими чинниками соціалізації є: цілеспрямоване виховання, навчання й випадкові соціальні впливи в діяльності і спілкуванні, а її основними інститутами – сім'я, дошкільні заклади, школа, неформальні об'єднання, вищі навчальні заклади, трудові колективи та ін.

Л. Виготський наголошував, що процес соціалізації спрямований не на зовнішні правила й обставини, а на самого суб'єкта, який послідовно оволодіває своїми психічними функціями та процесами. Досліджуючи психологічні ефекти соціалізації, відомий психолог Б. Анан'єв зазначає, що соціалізація відбувається все життя. На думку вченого Б. Анан'єва, особистість виступає джерелом (суб'єктом) пізнання, праці й спілкування, тобто основних видів діяльності, притаманних розвинутому людському індивідууму. Щоб стати суб'єктом діяльності, індивідуум повинен попередньо соціалізуватися, тобто сформуватися в конкретній соціальній культурі, сприйняти її вимоги й норми, «вжитись» у соціальне середовище [1, 145–167]. Психолог І. Кон наголошує, що соціалізація означає сукупність усіх соціальних і психологічних процесів, засвоєння індивідом системи знань, норм і цінностей, соціальних ролей і культури, які дають йому можливість функціонувати як повноправному члену суспільства [5, 19].

Серед тлумачень терміна «соціалізація», безперечно, заслуговує на увагу визначення І. Зверєвої: «Соціалізація – історично зумовлений процес розвитку особистості, передача засвоєних індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних даному суспільству». Автор стверджує, що результатом цього процесу є активне відтворення особистістю набутого в діяльності та спілкуванні соціального досвіду [4, 18].

Студентський вік є періодом активного становлення й соціалізації. У цей період відзначається найвища активність, розвиток пізнавальної мотивації, становлення професійної самосвідомості, розуміння сенсу життя і свого визнання. Відбувається зростання самостійності, самовизначення в новому колі спілкування, осмислене прийняття рішень, формування професійної спрямованості особистості, підвищена потреба в комунікації. З огляду на думку науковця О. Безпалко, у процесі соціалізації студентів виникають дві групи проблем: соціальні та особистісні [2, 80]. Студентське життя характеризується автором як набуття соціального досвіду в процесі міжособистісного спілкування, засвоєння суб'єктом накопичених суспільством знань, умінь, вироблених цінностей. Як стверджує автор, студентська група характеризується загальними психологічними ознаками: наявністю спільних цілей; взаємодією й регуляцією інтересів; зовнішніми й внутрішніми зв'язками; участю в єдиній системі розподілу ролей;

сприйманням групи чи її членів як певної цілісності; координацією дій стосовно зовнішнього середовища. Поряд із цими загальними ознаками студентська група має специфічні властивості: особливості міжособистісної взаємодії всередині студентської групи; спрямованість на підготовку до майбутньої професії; більш-менш однорідний віковий склад групи [6, 260].

Немає сумнівів, що студентство – «особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти, що цілеспрямовано, систематично оволодівають знаннями і професійними вміннями» [9]. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», студент (слухач) – особа, яку за встановленими чинними правилами зараховано до вищого навчального закладу і яка навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання, щоб здобути певний освітній та освітньо-кваліфікаційний рівень. Студентам, порівняно з іншими групами молоді цього віку, притаманні такі риси: вищий освітній рівень; прагнення до знань; висока соціальна активність; достатньо гармонійне поєднання інтелектуальної й соціальної зрілості тощо.

Студентський період життя людини характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини, отриманням права життєвого вибору, набуттям повної юридичної та економічної відповідальності, можливостями залучення до всіх видів соціальної активності (аж до державного рівня), здобуттям вищої освіти та опанування певним фахом. Головними сферами діяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання й самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне та фізичне самовдосконалення [10]. А. А. Орлов установив, що в студентстві найбільш виражена динаміка змін основних форм і напрямів психічного розвитку індивіда. У цей період відбуваються кількісні та якісні зміни психіки й особистості молоді людини, зокрема: найскладніше структурування інтелекту, наростання функціональної працездатності і продуктивності, самостійності, критичності й самокритичності, пов'язаних із прийняттям відповідальних рішень, піком інтелектуальних і пізнавальних можливостей, і, нарешті, розвиток творчого професійного мислення. Період студентства «максимально важливий у формуванні основних соціальних властивостей». Дослідники констатують наявність динаміки розвитку самосвідомості, самореалізації й самоактуалізації [7].

На основі теоретичного аналізу поняття «соціалізація» можемо прийти до означення поняття «соціалізація студентської молоді» як відповідного поняттю «соціалізація», яке формується реальною дійсністю, тобто пов'язаного конкретними умовами й соціально-педагогічним оточенням і завдяки забезпеченню комплексного підходу до процесу соціалізації в умовах ВНЗ.

Соціалізація студентської молоді відбувається в позанавчальній діяльності, але, на жаль, у психолого-педагогічній літературі більше уваги приділяється характеристиці ролі процесу навчання в соціалізації студентів, тоді як позанавчальна діяльність залишається на периферії наукових досліджень із проблем соціалізації. Загальновідомо, що позанавчальна діяльність забезпечує формування громадянських, загальнокультурних, морально-етичних, естетичних, творчих якостей особистості студента.

Учені Є. Нікітіна та В. Чупрасова підкреслюють, що позанавчальна діяльність здійснюється й визначається власним вибором студента. Видатний педагог Т. Глотова стверджує, що позанавчальна діяльність – це своєрідне середовище для самоствердження та самовизначення.

Ці обставини дають нам підстави припускати, що в позанавчальній діяльності відбувається процес розширення сфери діяльності, у якій здійснюється соціалізація. Спілкування постає чинником формування особистості, допомагає індивіду проявити себе та є важливим етапом життєдіяльності суб'єкта.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Здійснено науково-теоретичний аналіз соціалізації студентів у позанавчальній діяльності. Засвідчено актуальність соціалізації студентської молоді, багатогранність і складність цієї проблеми. Позанавчальну діяльність ми визначаємо як педагогічно доцільну форму організації вільного часу студентів. До її сутнісних характеристик слід віднести позанормативність, що виявляється у відсутності регламентування щодо відбору форм, змісту та методів, індивідуальний характер, що передбачає орієнтацію на потреби та інтереси студентів. Нам видається, що позанавчальна діяльність являє собою втілення різноманітних видів соціального досвіду, який студенти засвоюють у процесі соціалізації. Чим різноманітніше буде представлено соціальну дійсність у напрямках позанавчальної роботи, тим ефективніше відбуватиметься процес соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. О психологических эффектах социализации / Б. Г. Ананьев // Человек и общество. Проблемы социализации индивида. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1971. – 197 с.
2. Безпалко О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник / О. В. Безпалко – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
3. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления (Как мы мыслим) / Дж. Дьюи. – М. : Лабиринт, 1999. – 192 с.
4. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні : теорія і практика : монографія / І. Д. Зверева. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 394 с.
5. Кон И. С. В поисках себя : личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. – Кн. 2 : Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – 464 с.

7. Орлов А. А. Профессиональное мышление учителя как ценность / А. А. Орлов. – Тула : Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2006. – 228 с.
8. Парсонс Т. Человек в современном мире : пер. с англ. / Т. Парсонс. – М. : Прогресс, 1985. – 428 с.
9. Поваренков Ю. П. Формирование профессионального интеллекта в процессе обучения в педагогическом университете / Ю. П. Поваренков // Психология педагогического мышления : теория и практика : сб. статей / под ред. М. М. Кашапова. – М. : ИП РАН, 1998. – С. 111–122.
10. Сергєєнкова О. П. Психологічні основи формування професійної індивідуальності майбутніх учителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. П. Сергєєнкова. – К., 2005. – 41 с.
11. Современная западная социология : словарь / [авт.-состав. Давыдов Ю. Н. и др.]. – М. : Изд-во полит. лит., 1990. – 432 с.
12. Філософський словник соціальних термінів / [уклад. В. Андрущенко та ін.]. – Х. : Вид-во «Корвін», 2002. – 672 с.

РЕЗЮМЕ

Алексеева В. Социализация студенческой молодежи во внеучебной деятельности как социально-педагогическая проблема.

Статья посвящена проблеме социализации современной студенческой молодежи во внеучебной деятельности. Особое внимание обращается на анализ формирования у студенческой молодежи мобильности, динамичности и внутренней потребности соотношения личных стремлений с интересами общества. Рассмотрены системные принципы социализации, формы и методы внеучебной деятельности, в основу которых возлагается добровольность, выбор направлений, активность и самодеятельность студентов. Теоретически доказано, что в процессе внеучебной деятельности студентов формируются личностные и профессиональные качества, развивается социальная активность, накапливается социальный опыт.

Ключевые слова: социализация, студенческая молодежь, студенческий возраст, студенческая группа, личность, адаптация, развитие личности, внеучебная деятельность, виды внеучебной деятельности.

SUMMARY

Alekseeva V. Socialization of student youth in extracurricular activities as a social and pedagogical problem.

The article is devoted to the modern problem of socialization of students in extracurricular activities. The genesis of scientific representations of scientists about socialization is traced. Orientation, objectives, nature of socialization process of students, their emergence as subjects of public relations, as the formation of specialists have a significant impact on the quality characteristics of the prospects for the development of our society are characterized. Transformation of society will be successful if it is supported by active, creative inclusion of the younger generation in the process of creating the material and spiritual wealth.

Particular attention is paid to the problem of socialization of students that is affected by all the changes taking place in the political, spiritual development of the country and the social and economic position. It is noted that socialization is the process of identification, assimilation of values, norms, attitudes, patterns of behavior adopted in a definite society. Socialization of students has an important place among pedagogical problems, being one of the most acute, largely determines the prospects for the development of higher education.

In today's world, universities are of great importance for the development of society as a whole, as the center of national culture, education and socialization. In this article we are

talking about young students, which have mobility, dynamism and an internal need to relate their own aspirations with the public interest. The principles, forms and methods of extra-curricular activities, based on voluntary activity and initiative of students are characterized. Particular attention is paid to extracurricular activities as a specific type of activity, carried out in the area of free time in order to ensure the formation of civil, common cultural, moral, ethical, aesthetic and creative qualities of the individual student.

It was found out that personal and professional qualities are formed, social activity is developed, social experience is accumulated in the process of extra-curricular activities of the students.

Key words: *socialization, students, student age, student group, personality, adaptation, personal development, extracurricular activities, types of extracurricular activities.*